

2. Племнек Н. К. Проблемы комплектования фондов библиотек вузов учебной литературой / Н.К.Племнек // Научные и технические библиотеки. – 1993. – №1 – С.17-20.
3. Козлюк Н. І. Анкетування як засіб аналізу / НІ Козлюк // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В.І.Вернадського. – К., 2000. – Вип.5. – С.358-402.
4. Левківський К. М. Бібліотека вищого навчального закладу – ключова ланка інформаційного забезпечення навчального процесу на сучасному етапі / К. М. Левківський // Зб. матер. ради директорів б-к вищ. навч. закл. 3-4 рівнів акредитації “Бібліотека вищого навчального закладу – ключова ланка інформаційного забезпечення навчального процесу на сучасному етапі” [м.Дніпропетровськ, 12-13 лют. 2007 р.] – Дніпропетровськ, 2007. – С.8-17.
5. Сулова И. М. Менеджмент библиотечно-информационной деятельности: учебн. для вузов культуры и искусств / И. М. Сулова, В. К. Ключев; под общ. ред. И. М. Суловой. – СПб.: Профессия, 2009. – 600с.

В статтє раскрывається роль мониторинга в комплектование фонда научной библиотеки университета.

Ключевые слова: библиотека, комплектование, фонд, мониторинг, картотека, книгообеспечение.

УДК 025.34:027.7(477)

*Н.О. Соловйова,
м. Кам'янець-Подільський*

Бібліотечні каталоги, їх роль в інформаційній діяльності наукових бібліотек вищих навчальних закладів

Стаття висвітлює питання сучасного функціонування традиційних карткових каталогів паралельно з електронними в бібліотеках вищих навчальних закладів

Ключові слова: бібліотека ВНЗ, бібліотечні каталоги, інформаційне забезпечення, електронний каталог, картки.

Інформатизація суспільства, його поступова трансформація в суспільство знань, тобто перехід до нової парадигми розвитку, що базується на поєднанні культурних традицій та інноваційних процесів у всіх сферах життєдіяльності, суттєво змінює обриси бібліотек, які зазнають фундаментальних перетворень, трансформуються з книгосховищ в постачальників інформації.

Сучасна бібліотека вищого навчального закладу є складним соціально-комунікаційним комплексом, який в умовах інформаційного суспільства розглядається як складне виробництво інформаційної продукції і послуг. Бібліотека як інформаційно-діловий центр вищого навчального закладу забезпечує доступ до знань у процесі освіти. Достатнє інформаційне забезпечення сприяє процесу освіти і самоосвіти, стимулює процес отримання знань, натомість, низький рівень інформаційного забезпечення створює перешкоди на шляху до знань, студент змушений витратити більше часу на пошук необхідної інформації.

Важливу роль серед основних складових інформаційних ресурсів бібліотеки відіграє її довідково-бібліографічний апарат (ДБА). Безпосереднім функціональним призначенням ДБА є цілеспрямоване розкриття фондів бібліотеки, надання допомоги користувачам у пошуку та доборі потрібної їм первинної інформації. Повноцінний, науково організований ДБА служить універсальним ключем до знань, сконцентрованих у книгах. Основною складовою довідково-бібліографічного апарату є система бібліотечних каталогів.

Сукупність процесів, які забезпечують створення і функціонування бібліотечних каталогів, становлять сутність каталогізації. Питання каталогізації – одне з найскладніших і найважливіших у бібліотечній науці та практиці, оскільки ні обмін інформацією між бібліотеками, ні пошук у власних базах даних, ні якісне та ефективне функціонування бібліотеки в цілому, неможливі без добре організованих як традиційних карткових, так і електронних каталогів.

Проблеми каталогізації є предметом розгляду й наукових досліджень як за кордоном, так і в нашій країні. Чарльз Кеттер (автор широко відомих алфавітних таблиць, виданих в 1876 р., які до цього часу не втратили свою практичну цінність) розглядав каталогізацію як мистецтво, якому необхідні лише принципи і високорівневі правила. Серед українських дослідників, які займаються цими питаннями, у першу чергу слід відзначити науковців Харківської державної академії культури Е. К. Карачинську [4], В. К. Удалову [4; 7], В.В.Сєдих [7;8], Г.П.Терентєєву [7]. Їхні фундаментальні дослідження стали значним внеском у вітчизняне каталогознавство. Також локальні дослідження здійснюються в Національній

парламентській бібліотеці України, Національній бібліотеці ім. Вернадського, обласних наукових бібліотеках [1;5;8]. Чимало напрацювань відомого російського бібліотекознавця Е.Р.Сукіасян [9;10;11;12;13] присвячені питанням функціонування бібліотечних каталогів у сучасних умовах.

Мета цієї роботи – привернути увагу бібліотекознавців та каталогізаторів-практиків до проблемних питань ведення та функціонування каталогів, розв'язання яких дасть змогу підвищити якість і ефективність інформаційного обслуговування користувачів.

Створення бібліотечних каталогів у книгозбірні Кам'янець-Подільського державного українського університету розпочалося 5 вересня 1918 року із започаткуванням роботи бібліотеки. Вже в перші роки функціонування створені абетковий і систематичний каталоги, які давали доступ до більшої частини книжок. У жовтні 1918 року почала функціонувати бібліотечна комісія, на засіданнях якої розглядалися і питання каталогізації. За правильність ведення каталогів несла відповідальність і бібліотечна рада, створена в січні 1920 року. До упорядкування бібліотечних каталогів залучались професори, приват-доценти, а також референти і службовці міністерств, що базувалися 1919 року в Кам'янці-Подільському. Того року був підготовлений абетковий покажчик до систематичного каталогу в читальному залі.

Двадцять років були періодом пошуку різних абеток, щоб встановити певний принцип складання абеткового каталогу. Систематизація карток та формування систематичного каталогу велися на основі міжнародної десятикової класифікації.

Далі з реорганізацією університету в інститут народної освіти, 1930 року – в інститут соціального виховання, 1937-го у педагогічний інститут аж до його закриття 1935 року бібліотека пройшла кілька складних етапів свого розвитку. 1939 року робота книгозбірні була відновлена з початком роботи учительського інституту.

У повоєнний період формувати бібліотеку довелося заново. 1949 року колектив знову приступив до складання систематичного каталогу, відновлення алфавітно-систематичного каталогу читального залу, що на перших порах налічував 17 тис. карток. 1958 року фонд бібліотеки збільшився до 200 тис. примірників, тому на допомогу бібліотекарям до формування каталогів було залучили студентів історико-філологічного факультету. Отже, питанню каталогізації фонду університетської бібліотеки завжди приділялася належна увага.

Натепер у науковій бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка сформувалася система каталогів і картотек, які є основною складовою довідково-біб-

ліографічного апарату й покликані якомога повніше розкрити перед читачами унікальний фонд книгозбірні, який становить близько 940 тисяч примірників документів. До системи увійшли центральний абетковий каталог, децентральний систематичний каталог, алфавітно-предметний покажчик до СК, систематична картотека статей, реєстраційна картотека періодичних видань, каталог назв творів художньої літератури, картотека методичних рекомендацій і програм, картотека праць викладачів університету. Каталоги й картотеки створені в галузевих підрозділах наукової бібліотеки. Їх формування і функціонування тісно пов'язане із завданням наукових бібліотек освітянської галузі й визначається такими чинниками:

- призначенням і місцем бібліотеки в системі інших наукових, освітніх, культурно-просвітніх та інформаційних установ і організацій як складової мережі бібліотек вищих навчальних закладів та інформаційної системи держави;
- складом і структурою фондів;
- переважним складом користувачів бібліотеки;
- системою обслуговування користувачів у читальних залах, на абонементі, через міжбібліотечний абонемент;
- матеріальними можливостями бібліотеки, кількісним і якісним складом працівників.

Система каталогів і картотек забезпечує здійснення всіх функцій бібліотеки: комплектування, наукового опрацювання, зберігання й ефективного використання фондів, бібліографічної, інформаційної та методичної роботи й науково-дослідної діяльності.

При створенні каталогів і картотек ми дотримувались принципів науковості, інформативності, доступності, планомірності, економності.

Принцип науковості забезпечується науковим підходом до формування системи каталогів і картотек, який забезпечує організаційну цілісність одночасного функціонування всієї системи, враховується рівень розвитку науки, зокрема й бібліотечної науки і практики, впроваджується сучасна наукова термінологія, вивчаються і застосовуються нові правила опису, передбачені “ДСТУ ГОСТ 7.1. – 2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”.

Принцип інформативності виявляється в забезпеченні повного і багатоаспектного розкриття складу й змісту фондів бібліотеки (за тематикою, видами документів, хронологічним охопленням, національною та державною належністю, мовами, носіями інформації тощо) завдяки включенню в систему різноманітних за функціями, призначенням, формою каталогів і картотек.

Принцип доступності реалізується організацією системи читальських каталогів і картотек різних форм і видів, їх доцільним розташуванням й оформленням, організацією допоміжного апарату до каталогів і картотек, наданням можливості пошуку документів через електронний каталог, забезпеченням кваліфікованою консультативною допомогою, всією системою заходів бібліотеки з популяризування бібліотечно-бібліографічних знань.

Принцип планомірності забезпечується розвитком системи каталогів і картотек на плановій основі, відповідно до науково обґрунтованих перспективних і поточних планів. При з'ясуванні питання, які саме каталоги повинна мати бібліотека, враховується тематичний склад і характер фондів, спосіб їх розташування, запити користувачів.

Принцип структурної цілісності й економності забезпечується координуванням в організації різноманітних за складом, формою, призначенням каталогів і картотек бібліотеки, виключенням дублювання й паралелізму, доцільністю розподілу обов'язків на основі принципів централізації процесів наукового опрацювання, веденням й редагуванням каталогів, впровадженням нових інформаційних технологій.

Важливою частиною системи каталогів і картотек є центральний абетковий каталог, який містить бібліографічні записи різних видів документів, що надходять до бібліотеки. У ньому віддзеркалюються книги, брошури, видання, що продовжуються, альбоми, атласи та інші документи, що опрацьовуються як книги. Він призначений як для користувачів, так і для службового використання працівниками бібліотеки в процесі виконання ними функціональних обов'язків. Каталог повністю віддзеркалює весь фонд бібліотеки як центрального книгосховища, так і підрозділів.

Провідна роль серед інших каталогів і картотек в бібліотеці належить систематичному каталогу. Це зумовлюється його винятково важливим значенням для користувачів і працівників бібліотеки. Він розкриває зміст бібліотечного фонду й інформує про те, які видання з тієї чи іншої галузі знань, з того чи іншого питання є в бібліотеці. Каталог відкриває вітчизняна чи зарубіжна література всіх типів видань: підручники, монографії, тематичні збірники, продовжені видання, твори художньої літератури та довідкові видання.

З початку функціонування систематичного каталогу за основу його організації взяли таблиці десятикової класифікації М. В. Русінова, а з 1984 року впроваджувалася в практику бібліотечно-бібліографічна класифікація для обласних бібліотек, був здійснений перехід каталогу на цю класифікаційну систему.

Працюючи з систематичним каталогом, ми зіткнулися з деякими труднощами, адже за умов, коли і в суспільно-політичному, економічному житті країни і в галузі наукового знання відбуваються швидкі, часом кардинальні зміни, таблиці ББК, видані у 80-х роках минулого століття, недосконалі. Ми не маємо щорічних доповнень та виправлень до них, які раніше надсилалися центрами-розробниками класифікаційних систем. Це спричиняє необхідність постійного оновлення та перебудови основного понятійного ряду таблиць і каталогу, вимагає створення нових індексів для нових понять.

Повсякденна робота з каталогами, вивчення читацьких запитів, виконання довідок однозначно вказують на необхідність не просто вдосконалення, а докорінної реорганізації розділів систематичного каталогу. Причина в невідповідності схеми ББК реаліям сьогодення, її тенденційність, суттєві відмінності від прийнятих у світі класифікаційних схем і принципів групування матеріалів. Фахівцям нашої бібліотеки доводиться доопрацьовувати схему ББК, зокрема, розділи “65 Економіка. Економічні науки”, “66 Політика. Політологія”, “67 Право. Юридичні науки”, відредаговувати, значно розширювати порівняно з таблицями ББК для наукових бібліотек, осучаснювати, деталізувати їх. При оновленні розділів каталогу були застосовані нові видання таблиць класифікації Росії. Отже, необхідні спільні й одночасні зусилля фахівців, спрямовані на модернізацію ББК, на розробку власної оригінальної вітчизняної класифікації. На наш погляд, потрібно створити координаційний центр з питань каталогізації на державному рівні, який би забезпечив ґрунтовне вивчення, серйозні розрахунки та ґрунтовний підхід до удосконалення й видання таблиць ББК українською мовою.

Також необхідно підтримувати в належному стані і алфавітно-предметний покажчик до систематичного каталогу. Система посилань і відсилок має забезпечувати всю повноту інформації з теми, якщо література з окремих її аспектів зосереджена в різних розділах каталогу.

Актуальними також є питання матеріально-технічного та санітарно-гігієнічного стану каталогів і картотек. Наукова бібліотека вищого навчального закладу – це особлива книгозбірня як за інтенсивністю читацьких запитів на документи, так і підвищеним попитом на інформацію з читацького каталогу. Щоденне використання карток позначається на фізичному стані паперу. Тому для забезпечення збереження – записаної на ньому інформації потрібне застосування паперу довготривалого використання. Така марка паперу була розроблена ще 1973 року (Держстандарт 1944-73) спеціально для виготовлення каталожних карток. Зараз, на жаль, через матеріальні труднощі нам доводиться замовляти як каталожні

картки, так і роздільники в місцевій друкарні, а вони – не завжди якісні. До того ж на щільність паперу дуже чутливо реагує принтер, коливання цього показника навіть на рівні (+ –) 0,05 г/см³ виводить його з ладу.

У свою чергу постійної уваги, догляду, ремонту або заміни вимагають каталожні скриньки та шафи, як і будь-які меблі чи техніка у процесі експлуатації. Також карткові каталоги потребують регулярних санітарно-гігієнічних заходів, адже значні масиви карток – це потужні пилонакопичувачі. Для ефективнішого використання та збереження бажано зосередити систему каталогів в окремому, добре провітрюваному приміщенні.

Прагнення до якіснішого задоволення інформаційних потреб користувачів виводить бібліотеки вищих навчальних закладів на новий рівень довідково-бібліографічного обслуговування. З серпня 2006 року в нашій бібліотеці ведеться автоматизація, комп'ютеризація бібліотечних процесів, яка розпочалася з формування електронного каталогу. На сьогодні електронний каталог включає в себе понад 185 тис. примірників документів – книг, брошур, методичних матеріалів, авторефератів, електронних видань та частково періодики.

Для забезпечення максимального доступу до фондів бібліотеки, формування бази електронних ресурсів 2007 року в бібліотеці відкрили комп'ютерний читальний зал. Включення електронних ресурсів до бібліотечної інформаційно-пошукової системи зумовило необхідність їхнього технологічного опрацювання, зокрема й каталогізації: створені карткові алфавітний та систематичний каталоги електронних документів (553 диски), паралельно вводяться електронні видання в електронний каталог.

Разом з процесами поточної каталогізації (як в електронній, так і картковій формі) ведеться електронна каталогізація ретрофонду – складання та внесення бібліографічних записів до електронного каталогу тих документів, що комплектувалися до впровадження інформаційних технологій. Три напрями цього процесу вимагають значних трудових зусиль кваліфікованих фахівців та часу.

Наша наукова бібліотека одна із перших відгукнулася на лист Президента АПН України В.І. Кременя і взяла участь у формуванні всеукраїнського реферативного ресурсу у загальнодержавній базі даних “Україніка наукова” та у її паперовому варіанті – Українському реферативному журналі “Джерело”. Сер. З Соціальні та гуманітарні науки. Підготовлено реферати наукових праць на два вісники Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка із корекційної педагогіки і дидактики історії.

Важливим напрямком якісної каталогізації в електронній формі було б створення універсального списку предметних рубрик. Виникає необхідність створення національного тезаурусу, який би стандартизував тематичне розкриття документа. Цей інтелектуальний продукт сприяв би створенню корпоративної каталогізації і зведених каталогів бібліотек. Участь у проєкті корпоративної каталогізації документів є найбільш показовим прикладом корпоративної співпраці бібліотеки з іншими бібліотеками. Колектив веде підготовчу роботу зі створення єдиної в рамках обласного методоб'єднання бібліотек ВНЗ корпоративної комп'ютерної інформаційної мережі, до якої на першому етапі будуть включені електронні каталоги, а за ними – повнотекстові бази даних. У результаті здійснення з реалізується ідея одноразової каталогізації та багаторазового використання бібліографічних описів бібліотеками-учасницями проєкту, полегшиться доступ користувачів бібліотек до ресурсів, які охоплюють усі галузі знань і кількість яких постійно зростає, удосконалюватимуться форми й методи бібліотечного обслуговування та поліпшиться якість послуг, які надають бібліотеки.

На жаль, державної підтримки розвитку корпоративних бібліотечних проєктів в Україні практично немає. Бібліотеки змушені самостійно вирішувати свої проблеми, спрямовуючи зусилля на пошук більш ефективних форм роботи.

Отже, створення власних електронних каталогів науковими бібліотеками вищих навчальних закладів є пріоритетним напрямом їхньої діяльності. І все ж, попри на це, традиційні карткові каталоги, що забезпечують оглядовість, масивність інформації, залишаються першорядним джерелом вторинної інформації. Тому бібліотеки мають їх удосконалювати, щоб, по-перше, забезпечити ефективний пошук інформації, по-друге, створити передумови успішного взаємвикористання ресурсів у межах єдиної автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи.

Список використаних джерел

1. Дідик М. Дослідження ефективності та якості алфавітних каталогів у ЛНБ ім. В. Стефаника / Марія Дідик // Бібліотечний вісник. – 1998. – № 3. – С. 19-21.
2. Діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у світлі модернізації вищої освіти : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., [м. Севастополь, 19-21 трав. 2009 р.] / Міністерство освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка,

- Севастоп. нац. техн. ун-т. – Севастополь : СевНТУ, 2009. – 192 с.
3. Исаева О. Трансформация традиционных каталогизационных правил в библиографический формат: краткий исторический экскурс / Ольга Исаева // *Бібліотечний форум України*. – 2008. – № 1. – С. 19-21.
 4. Карачинська Е. Т. Бібліотечні каталоги : навч. посіб. / Е. Т. Карачинська, В. К. Удалова. – Х. : Основа, 1992. – 160 с.
 5. Онищенко О. О. Каталоги – інформаційне ядро бібліотек (роль і значення в період комп'ютеризації) / О. О. Онищенко // *Бібліотечний вісник*. – 1987. – № 6. – С. 6-7.
 6. Прокопчук В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту : історичний нарис / В. С. Прокопчук, Л. Ф. Філінюк ; Кам'янець-Подільський національний університет, Наукова бібліотека. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 284 с. : іл.
 7. Сєдих В. В. Бібліотечні каталоги як інформаційно-пошукові системи : навч. посіб. / В. В. Сєдих, Г. П. Терентьева, В. К. Удалова ; Харків. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2003. – 193 с.
 8. Його ж. До питання про організацію єдиного українсько-російського алфавітного каталогу (за матер. інструкції ХДНБ ім. Короленка) / В. Сєдих, Т. Грищук // *Бібліотечний вісник*. – 2003. – № 1. – С. 8-12.
 9. Систематический каталог : практ. пособ. / сост. Э. Р. Сукиасян. – М. : Кн. палата, 1990. – 181 с.
 10. Його ж. Библиотечные каталоги : метод. матер. / Э. Р. Сукиасян. – М. : Профиздат, 2002. – 192 с. – (Сер. “Соврем. б-ка” ; вып. 19).
 11. Його ж. Ещё раз о расстановке карточек / Эдуард Сукиасян // *Библиотека*. – 2001. – № 1. – С. 29-31.
 12. Його ж. Карточные или электронные / Э. Р. Сукиасян // *Библиотека*. – 2010. – № 1. – С. 14-17.
 13. Його ж. На стеллажах и каталогах / Э. Р. Сукиасян // *Библиотека*. – 2003. – № 9. – С. 26-28.
 14. Татарчук Л. Трансформація традиційних каталогів в електронну форму для інформаційного забезпечення аграрної науки / Людмила Татарчук // *Вісник Книжкової палати*. – 2008. – № 12. – С. 26-28.

Статья освещает вопросы современного функционирования традиционных карточных каталогов параллельно с электронными в библиотеках высших учебных заведений

Ключевые слова: библиотека вуза, библиотечные каталоги, информационное обеспечение, электронный каталог, карточки.